

Imigranti z Bulharska v ČR (po roce 1990)

Celková charakteristika skupiny

Příslušníci bulharské etnické skupiny se ve složení obyvatelstva žijícího na území dnešní ČR začali objevovat teprve nedávno se v dnešním složení začali na území ČR objevovat teprve nedávno. Bulharský stát byl po svém porobení ve 14. – 15. století součástí Turecka až do poloviny 19. století. Do dnešních hranic se bulharský stát rozšířil až po první světové válce. Teprve po tomto období nastává podstatně zdatnější migrace Bulharů do střední Evropy a tím i do tehdejší ČSR. Meziválečná imigrace nebyla početně příliš silná. Přicházeli k nám pracovat převážně muži, kteří prosluli především jako výrobci, zelináři a prodavači sladkostí, zeleniny a zmrzliny jako cukráři, zmrzlináři a zelináři. Své živnosti provozovali spíše ve větších městech (Praha, Brno, Ostrava apod.). Vztahy mezi Bulharskem a Čechy byly, obzvláště na kulturním poli, velmi intenzivní již od 19. století, a po vzniku samostatné ČSR k nám mnoho mladých Bulharů přicházelo studovat vysoké školy.¹⁾ Část z nich se tu oženila a usadila.

Období druhé světové války znamenalo nepříjemné přerušení jinak dobrých česko-bulharských vztahů, neboť Bulhaři, jako spojenci zemí Osy, byli z tohoto důvodu našimi nepřáteli. V praxi se ovšem tato situace nijak hlouběji neprojevila. Po obsazení Bulharska Rudou armádou a následné socializaci země prchla část Bulharů (většinou s vyšším vzděláním) do ČSR, tehdy ještě nesocialistické země. Někteří z nich po roce 1948 pokračovali dále na západ, ale většina se tu usadila. V průběhu let 1946 – 1948 existoval program vlád ČSR a Bulharska na přizvání několika tisíc pracovních sil z Bulharska na pomoc československému zemědělství do pohraničních oblastech, bývalých tzv. *Sudet*.²⁾ Tito lidé pak přicházeli s celými rodinami a usazovali se především v jižních a severních Čechách, méně pak v dalších částech republiky. Po ukončení vládního programu pasteveckých a speciálních zemědělských družstev, kde tito imigranti pracovali, nastal jejich přesun do průmyslové výroby ve větších městech. Bulhaři se tehdy stěhovali nejvíce do

Prahy, Brna, Karlových Varů, Ostravy, Těšína, Ústí nad Labem, Kladna, Havířova, apod.

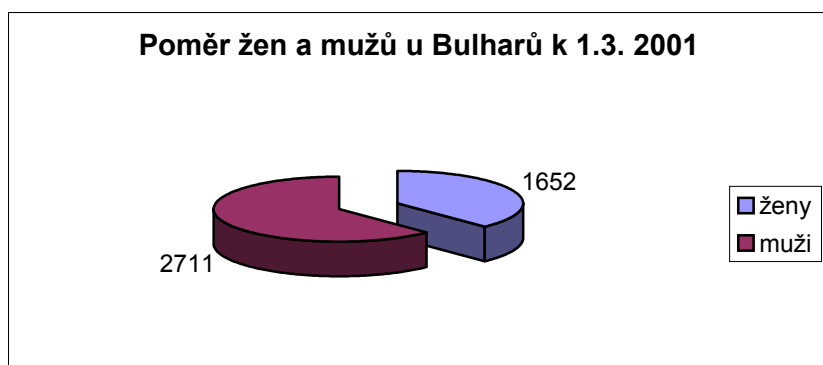
Po roce 1948 řízená migrace Bulharů do ČSR ustala. Během celého následujícího období socialismu (1948 – 1989) pak probíhaly migrace pouze na individuální úrovni, neřízené a nepříliš početné (sňatky, stěhování za příbuznými, apod.), a to obousměrně.³⁾

Posun nastal až po roce 1989 – 1990, kdy padla omezení pohybu jak pro občany ČSR, tak i pro Bulhary, a nastalo období tzv. *ekonomické migrace* Bulharů k nám. Hospodářské potíže Bulharska z 80. let totiž téměř přerostly v ekonomický kolaps v letech 90., citelně klesla životní úroveň, drasticky vzrostla nezaměstnanost, apod. Tyto důvody motivovaly především mladé lidi k opouštění vlasti. Jejich cílem pak byla hlavně západní Evropa (Německo, Nizozemí, Velká Británie, aj.). Cesty migrantů procházely mnohokrát přes ČR, odkud nelegálně Bulhaři přecházeli „zelenou hranici“ do Německa. Mnoho migrantů bylo z Německa vráceno, nebo zadrženo ještě na české straně. Velká část z nich pak požádala o azyl, nebo se pokoušela o další průnik na západ. Další skupina bulharských emigrantů si ČR zvolila za konečný či dlouhodobý cíl a přestěhovala se k nám.

Základní etnické členění migrantů

Imigranty z Bulharska lze dle etnických měřítek rozdělit na **Bulhary** a etnické **Turky**, rozlišovat další menší odstíny (Pomaci, apod.) nemá u migrantů opodstatnění. Etničtí Turci se v Bulharsku usazovali od ovládnutí země Osmany v průběhu 14. a 15. století. Jejich situace se komplikovala vznikem samostatného bulharského státu. Avšak nejsložitější podmínky jim vytvořil až komunistický režim Todora Živkova, který se je snažil v 80. letech 20. století odnárodnit, a zbavit vlastní etnicity. Bylo oficiálně deklarováno, že v Bulharsku žádní Turci nežijí, že jde jen o poturečtělé Bulhary, turecká jména byla bulharizována, apod. Tento tlak vyvolal koncem 80. let masový odchod Turků do Turecka, který již rozkládající se komunistický režim musel povolit.⁴⁾ Po obnově demokratického charakteru bulharského státu se životní podmínky bulharských Turků podstatně zlepšily, politická reprezentace Turků se objevuje tu a tam i v bulharských vládách. Mezi ekonomickými emigranty v ČR však

tvoří etniční Turci jen zanedbatelné procento. Bulharští Turci míří většinou do Německa, kde je turecké zázemí velmi široké (cca 2,5 mil.osob). Výsledky sčítání lidu v roce 1991 vcelku dobře postihují stav bulharské národnostní menšiny v ČR v její tradiční a ustálené podobě (příchozí před 2. sv. válkou a pováleční migranti – do roku 1990).⁵⁾ Drtivá většina ekonomických migrantů však začala přicházet do ČR až po roce 1993 – 1994 , takže toto sčítání je nemohlo zachytit. Podle definitivních výsledků sčítání lidu žilo k 1. 3. 2001 na území ČR 4 363 osob hlásících se k bulharské národnosti.

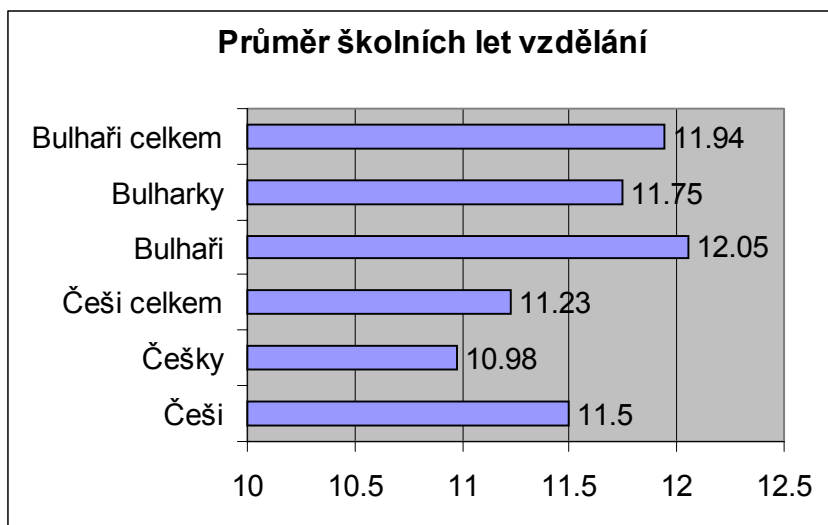
Nově příchozí ekonomičtí migranti jsou spíše mladšího a středního věku. Převažují muži nad ženami, ženy totiž obvykle tvoří až druhou fázi migrace rodiny. Manžel odchází do ciziny a buduje si ekonomickou i sociální pozici, teprve poté přichází žena s dětmi a eventuálně dalšími členy rodiny (sestry, rodiče, apod.). Jiná je situace u studentů, kteří se rozhodli u nás po studiu zůstat, kde si naopak i ženy budují svou pozici samotné, a až poté přichází členové jejich rodin. Tato varianta je ale méně častá. Prostředí, ze kterého většina nových imigrantů pochází, je městské, na rozdíl od předchozích migrantů (do roku 1990), kteří pocházeli především z venkova.

Interetnické vztahy v Bulharsku nebyly nikdy tak napjaté jako např. v sousedním Srbsku.⁶⁾ Bulharská rurální společnost po osamostatnění Bulharska zažila jen málokdy masové zabíjení a vyhánění Turků a příslušníků jiných etnik (Řeků, Rumunů, aj.). Také období druhé světové války neproběhlo v Bulharsku ve znamení takových etnických čistek jako v Jugoslávii. Na vnímání jiných etnik zanechal negativní stopu především již zmíněný Živkovův režim v 80. letech, který vyvolával až neopodstatněnou turkofóbiu.

Migranti v ČR

Bulharští migranti se po roce 1990 usazují v drtivé většině jen ve velkých či středních městech, což souvisí s jejich podnikatelskými aktivitami. Nejčastěji pak bydlí v Praze (Praha 4, Praha 8, aj.), Brně, Ostravě, Karlových Varech, Kladně, Ústí nad Labem, Děčíně, Havířově, atd. Lokality, kde žijí Bulhaři již delší dobu, tj. usadili se tam již před rokem 1990, nově příchozí bulharští migranti často cíleně vyhledávají. Jedním z hlavních důvodů je lepší výchozí prostředí, možnost využít zkušenosti a praxi u nás žijících Bulharů, kteří se v naší legislativě již zorientovali, a kteří mohou do začátku vypomoci i finančně, mohou poskytnout na kratší dobu i ubytování, apod.

Část z příslušníků bulharské národnosti, kteří k nám přišli před rokem 1990, si dříve či později zařídila občanství české (resp. československé). Ovšem nezanedbatelný počet migrantů si ponechal původní bulharské občanství, někteří z nich uvedli, že se cítí Bulhary, a proto je správné ponechat si bulharskou státní příslušnost, jiní uvedli, že jezdí do Bulharska a s bulharským pasem tam nemají problémy, apod. Potomci těchto Bulharů, ať už z nesmíšených, tak i ze smíšených česko-bulharských rodin mají v převážné většině občanství české. Příslušníci nové ekonomické migrace po roce 1990 ještě většinou mají občanství bulharské, ale mnoho respondentů uvedlo, že perspektivně hodlají přijmout občanství ČR - samozřejmě pokud splní zákonné podmínky, anebo se nerozhodnou jít za prací dále na západ.

Mezi základní obživné aktivity Bulharů, kteří žijí na území dnešní ČR již delší dobu (tj. i před rokem 1990), patří profese dělnické. Úzce to souvisí se vzděláním, které nabyli buď ještě v Bulharsku, nebo již u nás. Většina z nich má dokončené základní vzdělání, a větší část pak ještě nějakou formu vzdělání středního – střední odborná učiliště, střední školy průmyslové, méně pak gymnázia. Vysokoškoláků je mezi nimi malý počet, nejčastěji jsou to ti, kteří k nám přišli studovat VŠ, a pak se tu usadili. Kromě dělníků je mezi imigranty i menší počet zemědělců (ač byli zpočátku příchozí z let 1946 – 1948 určeni na zemědělské a lesnické práce). Práce tohoto typu se jevily jako neatraktivní, především finančně, a proto většina Bulharů odcházela ze zemědělství do průmyslu. Někteří z této skupiny bulharských imigrantů se hned koncem 80. let, kdy bylo ještě za socialismu povoleno soukromé podnikání (byť v omezené míře), zaměřili na tuto oblast.⁷⁾ Většina příslušníků ekonomické imigrace po roce 1990 se věnuje soukromému podnikání, především v oblastech: dovoz bulharského zboží do ČR (vino, cukrovinky, textil a výrobky z kůže, ovoce a zelenina) a vývoz českého zboží do Bulharska (potravinářské zboží a cukrovinky, elektrotechnika, apod.), podnikání v autodopravě, v cestovním ruchu (několik cestovních kanceláří se specializací na Bulharsko, Turecko a z menší části i na Řecko, Kypr a Chorvatsko), vlastní obchody, kde prodávají nejčastěji zboží z části importované z Bulharska. Při dovozu a distribuci tohoto zboží uvádějí respondenti nutnost poměrně častého uplácení našich celních orgánů. S postupem času se tato situace zlepšuje a nutnost dávat úplatek klesá. Část z Bulharů usazených u nás již dříve vynikla i v kultuře. Někteří z bulharských imigrantů provozují činnost pololegální či zcela nelegální, „proslulé“ jsou např. vymahačské firmy, další skupiny se věnují organizování převodu nelegálních migrantů přes zelenou hranici do Německa, pašování prostitutek a obchodování s nimi (prostitutky pocházejí především z Bulharska a zemí bývalého SSSR), jiní se zabývají pašováním drog po tzv. „balkánské cestě“, ze střední Asie přes Turecko, Bulharsko a ČR dál na západ a dalšími nekalými aktivitami. Ovšem získat nějaká konkrétnější data, která by se týkala těchto procesů, je krajně obtížné.

Náboženské a kulturní poměry imigrantů

Předválečná a poválečná imigrace z Bulharska byla pravoslavná, aktivně věřící. Problémem byl ale naprostý nedostatek pravoslavných kostelů a kněží, patrně i z tohoto důvodu někteří Bulhaři změnili vyznání na katolické, v menší míře se přiklonili k některé z evangelických církví. Po převratu v roce 1948 bylo náboženství vytlačováno i ze života Bulharů, většina z nich pak přestala náboženské obřady a úkony dodržovat. Snad jen pravoslavný pohřební ritus zůstal dlouhou dobu tradiční, u některých Bulharů je dodržován dodnes. Ekonomická migrace po roce 1990 je ve velké míře ateistická, neboť přístup socialistického bulharského státu k náboženství byl obdobný našemu. Většina Bulharů se k pravoslavné víře (eventuelně k jiným vírám) sice oficiálně hlásí, jsou pokřtěni a své děti obvykle nechávají pravoslavně pokřtít také, ale v každodenním dodržování pravidel své víry jsou spíše neaktivní.⁸⁾ Každopádně hraje náboženství v životě Bulharů žijících u nás jen okrajovou úlohu, bez zásadnějšího vlivu na každodenní život.

V Praze stále funguje bulharské kulturní středisko, takže Bulhaři žijící u nás i studenti bulharistiky a obecně zájemci o Bulharsko mají mnoho příležitostí, jak poznat Bulharsko více. Bulharské kulturní a informační středisko pořádá výstavy, semináře, je tu možno zakoupit tradiční bulharské rukodělné i textilní výrobky, apod. Vedení střediska je velmi vstřícné. Další platformou, na které se mohou příslušníci bulharského etnika i zájemci setkávat, a kulturně se vyžít, je *Bulharský klub* na Vinohradech. Tento klub se nalézá v tzv. *Bulharském domě*, je tam mimo jiné restaurace, vinárna, hotel. Tento klub je českými Bulhary i Bulhary, kteří tu žijí krátkodobě, navštěvován. Pořádají se tu různé kulturní akce (oslavy státních svátků, Nového roku, atd.). Další akce a oslavy obdobného charakteru pořádá též velvyslanectví Bulharska v Praze. Většina ostatních styků mezi Bulhary je spíše charakteru osobního, bez většího kulturního obsahu. Celkově lze ale říci, že kontakty mezi Bulhary žijícími u nás nejsou příliš intenzivní, a to ani na kulturní úrovni.

Ostatní životní podmínky

Starší generace bulharským imigrantů pocházela z venkova z poměrně velmi skromných podmínek. První roky v poválečné ČSR také nepatřily k nejlepším, ale celkově se jejich materiální situace začala pozvolna zlepšovat. Postupně se vypracovali až na slušný československý standart, který vynikl zvláště ve srovnání se soudobým Bulharskem. Vcelku lze konstatovat, že materiální podmínky a úroveň bydlení českých Bulharů byla zcela srovnatelná s českým průměrem. V obdobném duchu se odvíjí životní úroveň Bulharů, kteří k nám přišli jako ekonomičtí migranti. Někteří sice strávili první týdny a měsíce ve velmi svízelných podmínkách (uprchlický tábor, drahý a nekvalitní podnájem u jiných Bulharů, apod.), ale po vyřízení formalit, získání pracovního povolení a usazení se nastalo většinou rychlé zvyšování životního standartu až na úroveň českého standartu, někdy i výše (zvláště u schopných podnikatelů, eventuelně při pololegálních či nelegálních způsobech obživy). Lze s jistotou konstatovat, že tak vysoké životní úrovně by v Bulharsku ve většině případů dosahovali jen velmi těžší, a určitě podstatně delší dobu.⁹⁾ To bude patrně jeden z hlavních důvodů, proč téměř nikdo z respondentů příliš neuvažuje o některé z forem návratu do Bulharska.

Intra- a interetnické vztahy

Bulhaři jsou poměrně etnicky snášenliví. O tom svědčí mimo jiné i vysoké procento mezietnických sňatků (Bulhar - Češka, v méně případech Bulharka - Čech, či jiná národnost). U Bulharů se nevyvinula specifická nesnášenlivost vůči nějakému konkrétnímu etniku (jako je tomu např. v případě kosovští Albánci versus Srbové, Muslimové versus Srbové, aj.), migranty lze tedy označit za v podstatě etnicky tolerantní.

Etnické stereotypy mezi Bulhary a Čechy existují spíše jen z české strany. Bulhaři charakterizují Čechy jako pracovitě a velmi vzdělané lidi. Češi ovšem mají tendenci nahlížet na Bulhary poněkud *s vrchu*, pletou si je často s Rusy či jinými východoevropany (leckdy úmyslně), což Bulhary irituje. Češi také Bulhary považují za vesměs chudé a Bulharsko za stát plný bídy (existuje jisté opodstatnění, bulharská hospodářská situace byla v polovině 90. let

opravdu katastrofální, ale už se v mnohém zlepšila) a neustále to Bulharům připomínají. Někdy se u nás Bulhaři setkávají až s ostřejšími výroky ve stylu – *bulharský přivandrovalec*, apod. V některých případech Češi srovnávají Bulhary s Romy (patrně na základě „snědšího“ vzhledu Bulharů), většinou jsou si vědomi, že dotyčný romského původu není, ale cílem je dotyčného urazit či verbálně ponížit. Respondenti sami přiznávají, že mají - mimo jiné i těchto důvodů - tendenci chovat se spíše nenápadněji a tišeji.

Vůči jiným etnikům žijícím u nás nemají Bulhaři vesměs vyprofilovaný postoj. Vztahy mezi Bulhary samotnými jsou spíše chladnější. Pokud spolu nepodnikají či nepracují v jedné firmě či organizaci, příliš se nestýkají, a dotazovaní uvedli, že o to ani nemají velký zájem. Intenzivnější relace lze nalézt mezi Bulhary, kteří k nám přišli po roce 1990, a mezi potomky ze smíšených manželství.

Rodinné prostředí, sňatečnost

Tradiční bulharská rodina byla ještě do nedávné doby patriarchálního typu, leckdy charakteru velkorodiny (= v jedné domácnosti žije několik nukleárních rodin, příbuzných v přímé i vedlejší linii). Rozpad těchto klasických struktur urychlila industrializace a urbanizace převážně rurální bulharské společnosti, zvláště za socialismu.¹⁰⁾ Ale bulharský venkov dodnes v mnohém dodržuje tradice a rodinné vazby patří stále k velmi pevným. Velkou část z těchto relací si Bulhaři s sebou přinesli i k nám, ale pod vlivem české majority (tradiční rodinné struktury se u nás rozpadaly již v 19. století) ustupují do pozadí. Přesto lze říci, že rodinné vazby jsou mezi příslušníky čistě bulharské či smíšené česko-bulharské rodiny podstatně pevnější a tradičnější než v průměrné rodině české.

Ve smíšených česko-bulharských manželstvích (Bulhar-Češka) se vyskytují neshody většinou z důvodu různého chápání rodinných pozic. Manžel-Bulhar má tendenci k chování patriarchálnímu a očekává submisivnější přístup manželky-Češky, což je často příčinou sporů.

V čistě bulharských rodinách se bulharština užívá jako jazyk základní komunikace a pro děti je jediným jazykem rodným. V rodinách smíšených udávají respondenti buď jako rodné jazyky oba, češtinu i bulharštinu, v rodině

se pak ke komunikaci užívají oba jazyky, nebo se užívá jen čeština. Bulharský rodič dbá na to, aby se znalost mluvené bulharštiny udržovala alespoň u jeho dětí. Trochu problematické je to s písmem. Bulhaři užívají upravenou azbuku-cyrilici, děti ze smíšených rodin znalostí abecedy příliš nevládnou. Potomci v dalších generacích pak písmo neznají vůbec a znalost jazyka se také zhoršuje či zcela mizí.

Oficiální úřední styk mezi ČR a migranty z Bulharska

Styky s našimi úřady se přímo odvíjejí od druhu pobytu a podnikání Bulharů u nás. Předrevoluční imigrace (tj. do roku 1990) buď přijala české (resp. československé) státní občanství, a pak měla standardní vztahy s našimi úřady jako Češi, nebo si ponechala bulharské a musela pravidelně žádat o prodloužení dlouhodobého pobytu. Dalším problémem pro ty, kteří si bulharské občanství ponechali, byla aktivita bulharské tajné služby, která měla tendenci se poměrně intenzivně o své občany žijící v zahraničí (tj. i ve spřátelených zemích) zajímat. Vlna ekonomické imigrace po roce 1990 ještě většinou má občanství bulharské a z toho vyplývající povinnost pravidelně prodloužovat svůj dlouhodobý pobyt a pracovní povolení. Stížnosti na naši cizineckou policii jsou vcelku zanedbatelné, problémem jsou především dlouhé fronty a s tím spojená velká ztráta času při vyřizování těchto formalit. Pro více Bulharů středního věku bude problém přechod do skupiny postproduktivní, neboť za léta odpracovaná v Bulharsku budou pobírat odpovídající bulharský důchod, což je velmi malá částka ve srovnání s cenami u nás. Problém korupce se Bulharům nejeví ve srovnání s Bulharskem jako významný. Složitější to bylo již u výše zmíněných importů bulharského zboží, kdy korupce celních orgánů byla velmi častá.

Proces integrace a akulturace migrantů

Bulharská emigrace z dob před rokem 1990 netvoří v dnešní ČR nějakou kompaktní uzavřenou skupinu. Sami hodnotí svoji integraci jako pokročilou, cítí se být zapojeni do české majoritní společnosti téměř ve všech směrech. Výjimku tvoří jejich bilingvnost, někteří stále hovoří česky s přízvukem, nad

čímž se někdy Češi pozastavují. U dětí narozených u nás, ať už z čistě bulharských nebo smíšených rodin, tento problém samozřejmě odpadá. Kromě jazyka patří mezi základní prvky etnické sebereflexe tradiční strava. Bulhaři si na svou kuchyni potrpí a v převážné většině případů k české kuchyni nepřilnuli a příliš si -ji neoblíbili. I ve smíšených česko-bulharských rodinách většinou převládá strava bulharská, český partner obvykle přiznává, že i jemu chutná možná více než česká, zvláště pro menší množství tuků a četnost zeleniny upravené na různé způsoby. Na rozdíl od Srbů, Chorvatů či Řeků si Bulhaři příliš nepotrpí na časté setkávání na osobní úrovni mezi sebou.¹¹⁾ Panuje mezi nimi jistá nedůvěra, kterou ani sami Bulhaři neumějí konkrétně objasnit. Intenzivnější vztahy mezi sebou udržují spíše přistěhovalci z ekonomické imigrace. Jejich vztahy a styky s majoritním etnikem – Čechy jsou ovšem zcela obvyklé intenzity. Výhodou pro Bulhary je i jazyková příbuznost, neboť bulharština patří k jižní skupině slovanských jazyků. Proto se učí česky poměrně rychle, zvláště mladší lidé a děti. Stupeň akulturace Bulharů je možná nejpokročilejší ze všech balkánských etnik žijících u nás (týká se Bulharů žijících tu delší dobu) a i u nově příchozích je tento proces poměrně rychlý, což patrně souvisí s nízkým stupněm endogamie příslušníků tohoto etnika u nás.¹²⁾ Ve srovnání s jinými etniky jsou zprávy o českých Bulharech v našich médiích velmi zřídka. Bulhaři se sami snaží co možná nejrychleji splynout s českou společností, a především na sebe neupozorňovat, bulharských specifik si zachovávají jen velmi málo (jazyk a stravu). Přístup k akulturaci a integraci je tedy spíše aktivní a poměrně rychlý. Hovořit o asimilaci ještě ve většině případů nejde, snad jen u potomků ze smíšených rodin. České prostředí bulharská etnická skupina obohatila ve stravě (včetně importu bulharských produktů), ovšem jen s omezeným dopadem. Oblast turistického zájmu Čechů o Bulharsko je na vzestupu a lze očekávat intenzivnější zapojení dalších českých Bulharů do této oblasti.

Poznámky:

- 1) *Kolektiv autorů*: Dějiny Bulharska. NLN, Praha 2000, str. 388 – 392.
- 2) *Ryšánková, Milada*: Pozůstatky bulharské etnické skupiny v Podkrkonoší (okres Trutnov). In: Materiály k problematice etnických skupin na území ČSSR, sv. 8, ÚEF ČSAV. Praha 1988, str. 89 - 96.
- 3) *Kolektiv autorů*: Побратим – Българи по чешките земи. Sv.Klimet Ohridski, Sofia 1994, str. 68 - 75.
- 4) *Šatava, Leoš* : Národnostní menšiny v Evropě. IŽ, Praha 1994, str. 46 -47.
- 5) Statistická ročenka Čs. Republiky. ČSSÚ, Československý spisovatel, Praha 1955 - 92.
- 6) cd ¹⁾ str. 226 – 228.
- 7) cd ⁵⁾
- 8) cd ⁵⁾
- 9) cd ³⁾
- 10) cd ¹⁾ str. 288 – 289.
- 11) Viz části věnované Srbům, Chorvatům, Makedoncům a Řekům.
- 12) *Šatava, Leoš* : Migrační procesy a české vystěholectví 19. st. do USA. UK, Praha 1989, str. 61 - 68.